

A tavaszi ciklus ünnepei a Felső-Galga menti szlovák falvakban

A tavaszi szokások két nagyobb ünnepkörre, a nagyhétéi-húsvétire és a májusi-pünkösdirre osztható.

A húsvéti ünnepkör (Veľkonočné obdobie)

A húsvéti ünnepkör virágvasárnapkal kezdődik és fehérvasárnapig tart. Sok eleme egyházi jellegű, de azok is egy ősi, pogány eredetre vezethetők vissza. A nem egyházi jelleg a természettel, azon belül a termékenység-varázslással, időjóslással függ össze. Ilyen szokás a locsolkodás, a tojásfestés. A mi katolikus szlovákjaink körében még mindig élő hagyomány a barkaszentelés (virágvasárnap) és a sonka szentelése (húsvét vasárnap).

A húsvét a legrégebbi keresztény ünnep és egyúttal a legjelentősebb is az egyházi év ünnepeinek sorában. Hamvazószerdától, pünkösdig tart, mozgó ünnep mivoltából fakadóan március 22. és április 25. közé esik.

Hamvazószerdán veszi kezdetét a nagyböjt, amely a húsvéti előkészületi időszak, az önmegtartóztatás és vezeklés ideje. A régi szokások szerint az utolsó farsangi napon 10, vagy 11 órakor megszólaltak a harangok, így tudatva a hívekkel a böjt kezdetét. Aznap az asszonyok elmosták a még zsírosan maradt edényeket és ettől kezdve húsvétig már nem ettek zsíros ételt. A Pest és Nógrád megyei szlovákoknak, még a két világháború között is káposztaleves és kukoricalisztból készült ételek szolgálták böjti eledelként. Ilyen volt a tejjel, aludttejjel, túróval fogyasztott kukoricaganca, és a „lepidusa” is, tulajdonképpen lágyabb gancaként került az asztalokra. Úgy kenték szét a tányéron, mint a grízt, s megvajazva vagy sózva ették. Édességként málét, vagy mákos kukoricát fogyasztottak egy kis mézzel. A böjt hasznos volt a szegényeknek, mert így megmaradt a húsétel a nehéz nyári munkákhoz.

A negyvennapos böjt a keresztény egyházban a húsvéti előkészület ideje, amelyet Jézus negyvennapos böjtölésének és kínszenvedésének emlékére tartanak. Ilyenkor nemcsak a hús fogyasztása, hanem a lakodalom, a bálozás és más zenés mulatságok is tiltva voltak. Böjt idején gyóntak, áldoztak, az egymással haragban lévők pedig igyekeztek kibékülni.

Az ifjúság körében az étkezési, szórakozási, mulatozási tilalmak ellenére jellegzetes szokások, játékok alakultak ki, amelyek főként a böjti vasárnapokon jelentettek számukra szórakozást. A legismertebb

böjti leányjáték a karikázás, cickomozás volt. Közseégeinkben is szokás volt, hogy a lányok és legények énekelve végigvonultak a falun a böjti vasárnapokon. Ebben az időben a leányok egyszerűbb, sötétebb ruhákat viseltek.

Az elégetett barka hamujából a pap hamvazószerdán (és nagyböjt első vasárnapján) keresztet rajzol a hívek homlokára, miközben ezt mondja: „Emlékezzél, ember, hogy porból vagy és porrá leszel!”. A hamu egyszerre jelképezi az elmúlást és a megtisztulást.

A húsvétot megelőző *virágvasárnapon* a hívők Jézus diadalmas jeruzsálemi bevonulását ünneplik. Virágvasárnap szokás a barkaszentelés (bachnenie). A hívek, nagymise után a megszentelt barkaágot hazaviszik, szentelménynek tekintik, és betegségek, éghihaborúktól védő szerepet tulajdonítanak neki.

Virágvasárnap történt a kiszehordás is, amelyet Acsán szinte az 1940-es évek végéig megtartottak. A másik négy községben is emlékeznek arra, hogy volt ilyen náluk valamikor, de résztvevőjük már egy sem él. Az acaihoz hasonló dalanyag egy része itt is megmaradt. A püspökhatvani öregek emlékezete szerint náluk a kiszét vízbe, a Galgába dobták, míg a másik négy községben elégették.

Virágvasárnap több nagyobb lány összejött valamelyiküknél és felöltöztették a kiszét. Ez egy rúdra felerősített szalmabábu volt. Összehordtak rá mindenféle ruhát: szoknyát, inget, kötényt, pruszlikot, főkötőt. Amikor felöltöztették, végimentek vele a falun és ezt énekeltek:

*Kifelé kisse, kifelé
A csővári határba!
Kifelé te savanyúság,
Befelé te sódar!*

Az utcán egyre többen csatlakoztak hozzájuk. Amikor kiérték a faluból levetkőztették a bábut és elégették, majd kiválasztottak egy kisebb lányt, felöltöztették menyecskének, bekontyolták és énekelve visszamentek a faluba. Betértek a házakhoz is énekelni, ezért tojásokat kaptak, amit szétosztottak maguk között. Az öregek azt mondták, hogy azért kell a kiszét kivinni, hogy a termést ne verje el a jégeső.

A kiszehordás mind a négy községben egyforma forgatókönyv szerint zajlott. A dalok szövege is nagyon hasonló, csak mindegyik a másik falu határába hajtja a kiszét. A dalok változatait farsangkor is

A szerző üvegfestménye: Kiszehajtás (Vynášani kyselá)

énekelték. A kiszézés elsőként Püspökhatvanban maradt el, valószínűleg egyházi nyomásra.

A húsvéti ünnepeket megelőző, úgynevezett nagyhét legfontosabb napjai a nagycsütörtök (az utolsó vacsora emléknapja, az Eucharisztia (oltáriszentség) alapításának ünnepe, a nagypéntek és a nagyszombat. A nagyhéti takarítás mindenhol szokásban volt. Ilyenkor meszeltek, padlót mázoltak, mostak, fehérítettek, előkészültek az ünnepi főzéshez, sütéshez.

Nagycsütörtökön elhallgatnak a harangok („a harangok Rómába mennek”), s legközelebb csak nagyszombaton szólalnak meg újra. Szokás volt ilyenkor kereplővel zajt kelteni. Így gondolták elűzni a gonoszt, és így helyettesítették a harangokat. Szertartásos szokás a nagycsütörtöki lábmosás. A püspökhatvaniak ilyenkor este mentek ki először a határban lévő keresztkezekhez. Egyiktől a másikig vonultak, közben énekeltek, imádkoztak egész éjjel. A keresztjárás péntek hajnalig tartott.

Nagypéntekhez babonás félelmek kötődtek. Tiltották az állattartással, földműveléssel, háztartással kapcsolatos munkákat. A víznek, mint ősi pogány tisztulási jelképnek varázserőt tulajdonítottak. Az acsai és györki lányok kora reggel a patakhöz mentek mosakodni, úgy, hogy senki se vegye észre őket. Haza is vittek vizet, hogy mások is megmosakodhassanak, és egész évben egészségesek legyenek. A réten megálltak fészülködni, hogy olyan hosszú legyen a hajuk, mint a fűzfa ága. Szokásban volt a határjárás, határkerülés is. Ilyenkor a férfiak a temp-

lom előtt gyülekeztek, csoportosan mentek a határba, ahol zajkeltéssel, kerepeléssel űzték el az ártó erőket a földekről.

Nagyszombaton véget ér a böjti időszak, és újra megszólalnak a harangok. Legjelentősebb eseményei a nagyszombatnak a víz-, illetve tűzszentelés. Katolikus templomokban a gyertyát a megszentelt tűz lángjáról gyújtják meg. Az új tűz meggyújtása a remény szimbóluma is.

A templomi víz megszentelés mellett nagyszombat reggelén a hívők számára is szentelnek vizet, melyet hazavisznek, s egész évben emberek és állatok gyógyítására, a gonosz elűzésére, szertartásos mosakodásra, viharok távoltartására használnak.

A nagyszombati tevékenységek közé tartozott Gután és Acsán a tojásfestés is. A püspökiek is szombaton főzték, de csak vasárnap színezték, mintázták a tojásokat. A festett, írott tojásokat a keresztgyerekeknek készítették – a főkötőcske mellé ajándékba. (A locsolkodók nem kaptak ilyet.)

Az ez estén tartott feltámadási szertartás során változik a gyász, ünnepléssé. A nagyszombatot a feltámadási körmenet és a vasárnapot megelőző éjszakai virrasztás (*vigília*) zárja.

Húsvét vasárnap – a feltámadás napja, a tavaszi napéjegyenlőséget követő első holdtölte utáni vasárnap. A körmenethez hasonló szokás volt a húsvét hajnali határjárás (határkerülés), mellyel többnyire a zöldülő mezőt foglalták szent körbe, ezzel kizárták a gonoszt a közösség világából. E szokásnak egyházi külsőségei voltak, de célja a tavaszi vetések mágikus

Húsvéti locsolkodás
(Vel'konočná oblievačka)

A szerző üvegfestményei

védelme volt és az, hogy a közösség fiatalabb tagjait megismertessék a határjelekkel. Ebben a mozzanatban a tavasz jelképes behozatalát láthatjuk. A tavaszi határjárásra olyankor került sor, amikor a hó már elment, ám a tavaszi munkák még nem indultak meg. A község vezetői, a földbirtokosok képviselői magukkal vittek néhány jó emlékezőképességgel megáldott öregembert és néhány fiatal is, akik majd a jövőben lesznek tanúi a határoknak, a határhalmoknak, a határkövek pontos helyszínének. (A ledőlt határjeleket is ilyenkor állították újra fel.)

Délelőtt ünnepi szentmisét tartanak. A húsvéti szertartások egyike az ételszentelés. Általában a tojást, a sonkát, a kalácsot, a bárányt, a sót, a bort szentelték meg, ami jelképek egész sorát hordozza. A tojás a termékenység, a kalács a jólét szimbóluma, a bárány áldozati Krisztus-jelkép, a torma Krisztus keserűségét jelképezi, s a sóhoz és hagymához hasonlóan gonoszűző jellege van.

Húsvét hétfő a locsolkodás és az ajándékozás napja. A locsolásnak és az ajándékozásnak termékenységvarázsló, egészségvédő szerepet tulajdonítottak. A locsolkodás hagyományát a bibliai időkben is eredeztetik. Eszerint a Krisztus sírját őrző katonák a feltámadás hírére vevő, ujjongó asszonyokat igyekeztek lecsendesíteni úgy, hogy lelocsolták őket. Vidéken egykor kútvízzel, vödörből locsolták le a lányokat. A húsvéti ünnepkör gazdag hagyományából mára csak a kölnivízzel való locsolás, a hímes tojás (ami lassan teljesen átalakul csokittojássá), valamint az ajándékozás szokása maradt meg, bár a családok egyre inkább igyekeznek kibújni ezek alól, inkább kirándulni mennek. Ma is népszerűek viszont a jellegzetes húsvéti ételek, a sonka, a főtt tojás. A húsvéti rokonlátogatás sem merült még egészen feledésbe.

A kutatott falvakban, régen vödörrel locsolkodtak a kút mellett. Ha csak két fiú jött, egyiküknek birkozni kellett a lánnyal, hogy le tudja fogni. Amíg a kútmelletti locsolkodás volt divatban, Csóváron a fiúk éjjelkor kezdtek locsolkodni, volt közöttük, aki le sem feküdt. Fölkeltették, kihúzták a lányokat az ágyból. Ezért a lányok ruhástól feküdtek le. Ha elbújtak, az anyjuk elárulta őket. Az ötvenes évektől változott meg a locsolkodás kezdése a reggeli hat és hét óra közötti időre.

Húsvét hétfőjén kora reggeltől jártak a fiúk locsolkodni. A lányok gyakran a barátnőknél, első szobában bújtak el, de a fiúk a legtöbbször megtalálták őket, vagy később maguk is előjöttek. A locsolás úgy történt, hogy két fiú megfogta a lány egy-egy karját, a harmadik pedig nyakon öntötte egy vödörnyi, a kútból frissen felhúzott vízzel. Gyakran az anya is kapott, ha a lányát nagyon védte. Ha sok locsolója volt valakinek, szinte minden ruháját eláztatták, mert az egyes locsolkodások után át kellett öltözni. Az ilyen lányt és családját is büszkeség töltötte el. (Előfordult az is, hogy a lány az öntözködést követően megfázott.) A locsolókat ezután behívták és borral, pálinkával kínálták. Ha már komoly udvarlónak számított valaki, akkor étellel is bőségesen megvendégelték. Húsvét hétfői szokás volt az is, hogy a keresztmamák ajándékot vittek a keresztgyerekeiknek. Régen három-négy festett tojást, és tíz-tizenöt deka cukrot. A negyvenes évektől narancsot, kisebbfajta csokinyulat vagy csokoládétojást ajándékoztak. (Az ötvenes évektől fokozatosan nőtt az ajándékok értéke, napjainkban már játékot, ruhát is adnak.)

A háromnapos ünnep maradványaként, az előző század közepéig megőrződött az a játékos női locsolkodás, amelyre *Húsvét keddeje* (Vel'konočný utorok) adott alkalmat. A férfiak locsolkodására adott vá-

laszként a nők titokban locsolkodtak, és csak akkor, ha a kedvelt személy arra haladt. A locsolás általában váratlanul érte a meglocsoltat és az elkövető ki- léte is titokban maradt.

A húsvétot követő első vasárnap a *fehérvasárnap*. Ezen a napon keresztelték régen a felnőtteket. Ekkor történt a leendő keresztszülők, a komák kiválasztá- sa is. A keresztszülővé váló személyek lelki rokon- ságot vállaltak. A komálás, a mátkálás szokása az azonos nemű fiatalok testvérré fogadását jelentette. Ez együtt áldozással, tojás cseréjével, mátká- vagy komatál küldésével történt.

A húsvéti ünnepkör pünkösddel, a Szentlélek el- jövetelének és az egyház megalapításának az ünne- pével zárul.

Húsvétól Pünkösdig (Od Vianoce po Turíce)

A tavaszi szokások másik nagy egysége, a májusi- pünkösdi ünnepkör. Ebben olyan jeles napok van- nak, mint a Szent György és Szent Márk napja, az áldozócsüörtök, Pünkösöd, valamint a Szenthárom- ság napja.

A húsvét utáni időszakban felélénkült a falusi élet. Vasárnap délutánonként a lányok kézen fog- va, énekelve sétáltak az utcákon, vagy játszottak a réten különféle körjátékokat, kapust, hidast. Este, kisebb-nagyobb csoportokban kiültek a ház előtti kispadokra és a fiúkat várták. Amikor – időnként harmonikával – megérkeztek, közösen folytatták az éneklést, gyakran a táncot is. Volt, amikor éjfélig is ropták.

Április 24., *Szent György napja (Ďeň Juraja)*, a pász- torok, béresek szegődtetésének ideje, mely a követ- kező Szent Györgyig vagy Szent Mihályig volt ér- vényben. Ez volt a pásztorok megajándékozásának egyik alkalma is. Szent György napját a magyar néphit, rontásra, varázslásra alkalmas időpontnak tartotta. Az igazi tavasz kezdetét a néphagyomány e naptól számítja. A Szent György-napi szokások, hiedelmek elsősorban a tavasz kezdetéhez, a mező- gazdasághoz kapcsolatosak. Jó előjelnek tartották a termésre, ha a varjú nem látszott ki a búzából, vagy ha Szent György-nap előtt megdördült az ég. Úgy hitték, bő áldás lesz akkor is, ha már e nap előtt meg- szólalnak a békák (korai tavaszt és nyarat jósoltak ebből). A Szent György napját általában a kukorica, bab, uborka vetésére tartották alkalmasnak. A hús- véti szokásokkal mutat rokonságot, hogy ilyenkor is sor kerülhetett határjárásra, a kutak megtisztítására, a határjelek felújítására. György napja volt az állatok első kihajtásának legfontosabb időpontja is.

Április 25. *Szent Márk evangélista ünnepe (Ďeň Mar- ka)*, búzaszentelés napja. A Szent Márk-napi mise után a hívek kereszttel, lobogókkal vonultak ki a ha- tárba. A körmenet a templomból indult. A pap meg- áldotta a mezőt, és megszentelte a búzát. A néphit, mint minden más szentelménynek, a megszentelt búzaszálaknak is különös erőt tulajdonított. Ezért aztán mindenki tépett egy-egy szálát, a férfiak a

kalapjuk mellé tűzték, az asszonyok imakönyvük- be préselték, mert gonosz- és villáműző hatásúnak tartották. Egyesek egész marokkal vitték haza, s ab- ból vágta a kislibáknak, hogy ne hulljanak el. Püs- pökhatvanban Márk hetében ültették a kukoricát, s közben azt is figyelték, hogy a varjú el tud e bújni a vetésbe, mert ott akkor számítottak bő termésre...

Ma már csak a templomban szentelik meg a hívők által bevitt búzát. A körmenet is elmaradt.

A *májusfa-állítás* a Felső-Galga-menti falvak egész területén ismert, nálunk május 1-jére virradó éjsza- ka állították fel a legények, többnyire titokban. Ezzel adta a legény tudtára a falunak, hogy melyik lány- nak udvarol. A májufára, általában szalagok, üveg bor és más ajándékok kerültek. Régen a fát főként lopták, ezért a hatóságok igen sokszor tiltották a szokást.

Lánykoromban, 1966-ban, még nekem is állítottak májufát. Este, amikor elkészültek vele, megven- dégeltük a vőlegényemet és a segítőkét. Húslevest, paprikás csirkét és rétest kaptak, s természetesen italt. Manapság csak lakodalomkor állítanak fát.

„Május elsejét megelőző este májfa állítással vol- tunk elfoglalva. A májfa állítása nálunk május else- jét megelőző este volt szokásban. Májfát olyan legény vitt a lánynak, aki már el volt jegyezve, vagy közel voltak az eljegyzéshez. A lány részéről ez jelentős családi eseménynek számított, amelyre előre felké- szültek. A május 1. előtti estén a vőlegényjelölt a ba- rátaival kiment a már előre kiszemelt erdőrésze- re, a kiszemelt fához. Nálunk a gyertyánfa koronája zöl- dell tavasszal a leghamarabb. A májfanak való tehát, a vékony, sudár, magas gyertyán volt, amit könnyen kivághattak és hazavihettek a legények. A lányos háznál az előszoba udvari ablakához közel másfél méter mély gödröt ástak. A májfa zöld koronáját sza- lagokkal, narancsokkal, borosüvegekkel, feldíszítet- ték, majd különböző nagyságú létrák segítségével felállították. Utána a lányos háznál pörkölttel, és tú- rós rétesel vendégték meg a legényeket. A vacsora után a legények a májfa alatt, harmonikaszó mellett, a menyasszonyjelölttel együtt mulatoztak. Május el- sején az ilyen családok udvarában, a háztetők fölött magasodtak a kidíszített májfafák.” (*Olvasás holdfény- nél / Új idők hajnala 183. old.*)

„Május első napjára virradó éjszaka a legények Györkön is állítottak májufát (májfát). Csak azok- nak a lányoknak, akik már komolyan jegyben jár- tak. A sudár nyárfán szalagok és boros üveg is fel volt kötve. Virtusból a legények megmászták a vé-kony, ingadozó fácskát és leszedték a bort. Időnként viccelődtek, például úgy, hogy szétszedték a gazda szekerét és a falut kettészelő, mély árokba hordták a darabjait.” (*Bátyiné Nyemecz Júlia szakdolgozata.*)

Ha egy lány elutasította a hozzá közeledő legényt, mert büszke, vagy beképzelt volt, akkor a fiú meg- csúfított májufát állíthatott neki. Ezeket mindenféle ocsmányságokkal díszítette. Így nemcsak a lány, ha- nem családja is megszégyenült. Az ilyen fa felállí- tásakor gúnyos, nevetségessé tevő dalt is énekeltek.

Májfa állítás (Stavanie mája)

Püspökhatvanban, az áldozócsütörtök előtti hétfőt, keddet és szerdát *keresztjáró napoknak* (*krížovné dni*) nevezték. Ezek a májusi hétköznapokon a hívők a pap vezetésével, keresztrel és lobogókkal körmenetszerűen, harangzúgás közepette kivonultak a határ egy-egy keresztjéhez, annak emlékeztetere, hogy Krisztus kivezette tanítványait az Olajfák hegyére. A keresztnél és útközben énekeltek, imádkoztak.

A húsvétot követő negyvenedik nap *áldozócsütörtök*, Krisztus mennybemenetelének napja. Neve onnan ered, hogy az évi egyszeri áldozás határidejéül az egyház ezt a napot szabta. Sok helyen ez a gyerekek elsőáldozásának napja is. Az áldozócsütörtök, Galgagyörkön is templomos ünnep volt (evangélikus falu). Ilyenkor nem végeztek külső földművelő munkát, csak a ház körüli teendőket. (*Bátyiné.*)

Pünkösöd

A húsvét utáni ötvenedik napon, ünnepli a keresztény világ a Szentlélek eljövetelét és egyben az egyház megalapítását, azaz pünkösöd napját. Május 10. és június 13. közé esik.

„A pünkösdi népszokások nem az ünnep keresztény gyökereihez, hanem inkább csak a fiatalság nyárelőt köszöntő vidámságainak tekinthetők. Közülük a legarchaikusabb szokás az ügyességpróbával egybekötött pünkösdi király választása (a legénybíró megválasztása) volt, aki minden lakodalomba és összejövetelre hivatalos volt. A legények vezetője, bírója volt, így azok engedelmisséggel tartoztak neki. Három megválasztott személy fele-

lőssége volt, a bálók szervezése, lebonyolítása, az anyagi ügyekről és a biztonságról történő gondoskodás. Termet kellett bérelniük, meghívni a zenészeket, majd este megvacsoráztatni őket. Engedélyt kellett kérni a jegyzőtől, a bírótól és a csendőrségtől is. Utóbbiak aztán segítettek a mulatozást felügyelni is. A szervezők pénztárosi feladatokat is elláttak. Este ők vitték haza a hat zenészt, hogy (kettesével elosztva) megvacsoráztatták őket.” (*Bátyiné Nyemecz Júlia szakdolgozata, Galgagyörk.*)

Acsán, a Pünkösöd előtti szombaton a katonai szorozáson már részt vett, illetve a bevonulás előtt álló legények, a bíró felszólítására, kutakat jártak tisztítani a határba. Régi hagyomány volt ez. A bíró háza, vagy a kocsmá előtt gyülekeztek kapákkal, és együtt keresték fel, tisztították ki a mezői kutakat. Igen hasznos volt ez, mert a tavaszi, nyári kapáláskor, aratáskor, nem kellett hazamenni vízerért, minden mezőn végzett munkánál lehetőség volt arra, hogy friss vizet húzzanak. Miután végeztek a tisztítással, hazafelé minden házba betértek vidám pünkösödöt köszönteni. Minden gazdasszonytól kaptak két-három tojást, a gazdától meg bort. Este regrutabált csináltak, ahová a bírót is meghívták.

A régi Pünkösdi játékok a múlt homályába veszttek, egy dal maradt meg csak, Galgagyörkön. Ezt a két világháború közötti időben énekeltek a délelőtti istentisztelet után, a falun sétálva.

*Tri, tri, tri, tri Trojice,
Vidám sa ju na Turíce
Už Turíce pomínú'i,
A mňa smutnú tu nahaf'i.*